

ΟΜΙΛΙΑ κ. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΣΤΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ ΤΟΥ ΒΑΡΒΑΚΗ 2022

Σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση αιώνων, οι ειδικές ευχές για τους νεκρούς θεσπίστηκαν από τους αγίους αποστόλους. Η θέσπιση αυτή έχει δύο βασικά δογματικά θεμέλια: α) την έννοια της Εκκλησίας ως κοινωνίας αγίων, που αποτελείται όχι μόνο από τους ζωντανούς αλλά και τους «κεκοιμημένους» χριστιανούς και β) την πίστη στη μεταθανάτια ζωή, την ανάσταση και την τελική κρίση.

Επιπλέον, η διδασκαλία και η διαχρονική πράξη της Εκκλησίας, μας προτρέπουν να εκδηλώνουμε τη μέριμνα μας για την ανάπαυση μιας ψυχής όχι μόνο με προσευχές αλλά και με έργα αγάπης. Οι προσευχές για τους νεκρούς περιλαμβάνουν τόσο την μνημόνευση των ονομάτων τους στις θείες λειτουργίες, όσο και την τέλεση ειδικών ακολουθιών, των μνημόσυνων.

Ήδη στις Αποστολικές Διδαχές βρίσκεται η διάκριση των μνημόσυνων σε «τρίτα», «ένατα», «τεσσαρακοστά» και «ενιαύσια» (ετήσια), ανάλογα με το χρόνο τελέσεως τους από την ημέρα του θανάτου. Τα «ενιαύσια» (ετήσια), τέλος, τελούνται την επέτειο ημέρα του θανάτου, σε ανάμνηση των γενεθλίων του νεκρού, καθώς, για τους χριστιανούς, ημέρα της αληθινής γεννήσεως είναι η ημέρα του σωματικού θανάτου και της μεταστάσεως στην αιώνια ζωή.

Τα μνημόσυνα ωφελούν τους νεκρούς γιατί όπως αναφέρει ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης «ενώνονται αόρατα με το Θεό, επικοινωνούν μαζί Του, καθώς και παρηγορούνται, σώζονται και ευφραίνονται εν Χριστώ». Αποτελεί παράδοση λοιπόν και τιμητική υποχρέωση για τη Βαρβάκειο σχολή να τελεί κάθε χρόνο μνημόσυνο για το μεγάλο ευπατρίδη και ευεργέτη Ιωάννη Βαρβάκη ως ελάχιστο φόρο τιμής στη μεγάλη του προσφορά.

Όλοι έχουμε συνδέσει το όνομα τον Βαρβάκη με την ίδρυση του Σχολείου που φέρνει τ' όνομά του, πολλοί όμως το σχετίζουν με τη "Βαρβάκειον Αγορά", επειδή συνέβη να δημιουργηθεί απέναντι από τη Σχολή και στη συνέχεια να καταλάβει το χώρο του Βαρβακείου κτιρίου, όταν το 1944 καταστράφηκε. Τέλος το όνομά του συνδέθηκε, φυσικά με το Βαρβάκειον Ίδρυμα. Έτσι πέρασε ως ευεργέτης στη συνείδηση των δεκάδων χιλιάδων μαθητών της Βαρβακείου Σχολής, και όχι μόνο, που φοίτησαν και αποφοίτησαν, μέσα στα 140 χρόνια της λειτουργίας της.

Η ζωή και οι αγώνες για την Ελευθερία της Πατρίδας, η κοινωνική του δραστηριότητα και η προσφορά του στην Παιδεία του Γένους, η συμμετοχή του στην επανάσταση του 1821, ως φιλικός, είναι λιγότερο γνωστές σε αρκετό κόσμο. Αυτό είναι άδικο. Η προσωπικότητα του Βαρβάκη είναι σίγουρα πολύ σημαντικότερη και αξιοσπουδάστη από το να εξεταστεί μόνον ως πλούσιος ευεργέτης

Ο ίδιος απέκτησε μεγάλη περιουσία αλλά και η Ρωσία ανακάλυπτε απρόσμενα μια νέα πλουσιότατη πηγή εσόδων για το κρατικό ταμείο της. Ο Βαρβάκης δεν αρκέστηκε στις οικονομικές επιτυχίες του, στράφηκε και σε άλλες δραστηριότητες, κυρίως κοινωνικές. Τόσο οι ήδη γνωστές Ελληνικές πηγές όσο και οι Ρωσικές που γνωρίσαμε πρόσφατα (1995), φανερώνουν έναν άλλον άνθρωπο εκείνον της ευεργεσίας. Το όνομά του έγινε πολύ νωρίς γνωστό στη χώρα που τον δέχθηκε, συνδεδεμένο με της αγαθοεργίες του. Στις αρχές του 19ου αιώνα επισκέπτεται το Αστραχάν ένας πολύ γνωστός στη Ρωσία της εποχής δημοσιολόγος, ο Νικολάϊ Πογκόντιν.

Αυτός, λοιπόν, κατέγραψε σ' ολόκληρο βιβλίο "τις καλές πράξεις αυτού του αξιοθαύμαστου ανθρώπου". Το 1818 δημοσιεύεται σε επίσημη εφημερίδα της Αγίας Πετρούπολης εκτενές άρθρο με τίτλο: "Περί Χρονολογίας της Αρετής" όπου γίνεται λεπτομερής περιγραφή των θεάρεστων και κοινωφελών πράξεων «του εναρετώτατου ανδρός, Κυρίου ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΒΑΡΒΑΚΗ, του Αυλικού Συμβούλου και Ιππέως (ιππότου), όστις δικαίως ημπορεί να γένει εις τους χρόνους μας παράδειγμα και υπογραμμός όλων εκείνων, όσοι ευρίσκουσι την αληθή δόξαν και ευτυχίαν των εις το να ευεργετώσι τους πλησίον των, και εις το να συστοίνωσι κοινωφελή καταστήματα».

Οι δραστηριότητές του, σύμφωνα με το παραπάνω κείμενο, αρχίζουν δέκα έως δώδεκα χρόνια μετά την εγκατάστασή του στο Αστραχάν, χτίζοντας, εκκλησίες, νοσοκομεία, σχολεία, φτιάχνοντας διώρυγες, κανάλια και γεφύρια, κατασκευάζοντας κατοικίες για τους φτωχούς και ενισχύοντας τους οικονομικά. Κι όταν, για λόγους υγείας θα μετοικήσει στο Ταγκανρόγκ, πόλη στην Αζοφική θάλασσα, θα συνεχίσει τις αγαθοεργίες του με ταπεινοφροσύνη.

Ο Ιωάννης Βαρβάκης, αν και δεν αξιόθηκε να σπουδάσει, οι γραμματικές του γνώσεις ήταν περιορισμένες, εντούτοις θα ενδιαφερθεί με θέρμη για την Παιδεία. Ήδη από το Αστραχάν θα φανερώσει την αγάπη του γι' αυτήν. Σ' αυτό συνέβαλαν ιδιαίτερα δύο Έλληνες που γνώρισε στο Αστραχάν ο ένας είναι ο Δημήτριος Αγάθης. Στο σπίτι του συγκεντρώνονταν όλοι οι άνθρωποι των γραμμάτων του τόπου. Ο Βαρβάκης ενίσχυε οικονομικά το Σχολείο και πλούτιζε τη βιβλιοθήκη του. Ο άλλος Έλληνας ήταν ο Κερκυραίος Νικηφόρος Θεοτόκης, ο μεγάλος επιστήμονας και Νεοέλληνας Διαφωτιστής (Δάσκαλος του Γένους), ο οποίος τοποθετήθηκε το 1787 ως Αρχιεπίσκοπος Αστραχανίου και Αζαρικής (Σταυρουπόλεως). Ήδη είχε τιμηθεί από την Αικατερίνη και τον ίδιο τον Ποτέμκιν. Ο Θεοτόκης συνδέθηκε στενά με τον Βαρβάκη, ο οποίος συμπαραστάθηκε στο έργο του Αρχιεπισκόπου.

Εκείνη την περίοδο έκανε μεγάλες δωρεές για την ανέγερση Ορθοδόξων Χριστιανικών ναών, που έλειπαν. Είναι, επίσης γνωστή η προσφορά πολλών χιλιάδων ρουβλίων για την ανέγερση του περίφημου καμπαναριού τον καθεδρικό ναό του Ουσπένσκυ, όπως είναι σήμερα γνωστός, και ο οποίος βρίσκεται

στο Κρεμλίνο (Κάστρο) του Αστραχάν. Ο Βαρβάκης έκτισε το καμπαναριό ύστερα από τις προτροπές του Αρχιεπισκόπου.

Ο Βαρβάκης βοήθησε με το κύρος που είχε, ως πρόεδρος του Κολεγίου των Ευγενών του τόπου, τους πνευματικούς στόχους του Θεοτόκη οι οποίοι ήταν βασικά δύο, ο πρώτος η επιστροφή στην Ορθόδοξη Εκκλησία των σχηματικών Ρασκόλνικων (παλαιόπιστων) ανθρώπων εξαιρετικά φανατικών και ο δεύτερος, η προσπάθεια προσηλυτισμού των Τατάρων της περιοχής, οι οποίοι ήταν Μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα. Και οι δύο στόχοι επιτεύχθηκαν, για την μεταστροφή και επιστροφή των Ρασκόλνικων στους κόλπους της Ορθοδοξίας ο Νικηφόρος μεταχειρίστηκε την κοπιαστική, αλλά τη μόνη αποτελεσματική οδό της διαφώτισης με τον γραπτό και προφορικό λόγο.

Αφού αναφέρθηκα συνοπτικά στην προσωπικότητα και το έργο του Ιωάννη Βαρβάκη δράττομαι της ευκαιρίας και με την ιδιότητά μου ως υποδιευθυντής και θεολόγος του Βαρβακείου Προτύπου Γυμνασίου να αναφερθώ και στη σύνδεση του μεγάλου μας ευεργέτη με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο τον Ε' και στο ναό της Μητροπόλεως Αθηνών όπου φυλάσσεται σε μαρμάρινη λάρνακα το σκήνωμά του. Θα ήθελα λοιπόν να αναφερθώ στο γεγονός που ελάχιστοι ίσως γνωρίζουν τη σχέση που είχε ο Βαρβάκης με τον Πατριάρχη Γρηγόριο. Ένα γεγονός που συγκλόνισε ιδιαίτερα τον Βαρβάκη και τον έκανε να θέσει τον εαυτό του και την περιουσία του στην υπηρεσία του ελληνικού ξεσηκωμού ήταν η βάνουση εκτέλεση του πατριάρχη Γρηγορίου του Ε' από τους Τούρκους, το Πάσχα του 1821.

Μετά τη λειτουργία του Πάσχα (10 Απριλίου 1821) ο Γρηγόριος συνελήφθη, κηρύχθηκε έκπτωτος και φυλακίστηκε. Το απόγευμα της ίδιας μέρας απαγχονίστηκε στην κεντρική πύλη του Πατριαρχείου, όπου παρέμεινε κρεμασμένος για τρεις ημέρες μέχρι την Τετάρτη του Πάσχα εξευτελιζόμενος από τον όγλο. Οι τραγικές αυτές ειδήσεις έφτασαν στην Οδησό και στο Ταγκαρόγκ. Ο Βαρβάκης δυστυχημένος από το φοβερό μαντάτο, πληροφορήθηκε ότι η εκδίκηση των Τούρκων θέλησε να κυνηγήσει τον πατριάρχη πέρα και από τον θάνατο

Κατόπιν, μαθαίνει ότι μια ομάδα τριών Εβραίων αγόρασαν το πτώμα του, το περιέφεραν στους δρόμους και πέραν του Γαλατά και το έριξαν στον Κεράτιο κόλπο. Ο δήμιος μπήκε στη βάρκα και έσυρε το πτώμα στα ανοικτά όπου το έριξε στο βυθό. Το βράδυ του Σαββάτου όμως στις 16 Απριλίου το λείψανο βρέθηκε στα νερά του γαλατά. Έπλεε κοντά στα καράβια που θα φεύγανε για Οδησό. Εκεί ένας Κεφαλονίτης πλοίαρχος, που ονομαζόταν Νικόλαος Σκλάβος, βρήκε το σκήνωμα και το μετέφερε στην Οδησό στις 11 Μαΐου του 1821 όπου και ετάφη με εντολή του Τσάρου Αλέξανδρου με όλες τις τιμές στον ελληνικό ναό της Αγίας Τριάδος. Από εκεί ανακομίστηκε στην Αθήνα, 50 χρόνια μετά, και έκτοτε φυλάσσεται σε μαρμάρινη λάρνακα στο Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών.

Η νεκρώσιμη ακολουθία τελέστηκε στη Μητρόπολη της Οδησού στο ναό της Μεταμορφώσεως. Ανάμεσα στους επιφανείς Έλληνες πρόσφυγες που ακολούθησαν τη σορό πεζοί ήταν και ο Ιβάν Ανδρέγεβιτς Βαρβάκης, ειδοποιημένος έγκαιρα από τον Μαρασλή. Ακολούθησε τριήμερο προσκύνημα και ο Βαρβάκης το πρώτο βράδυ μετά τον ενταφιασμό έμεινε στην Αγία Τριάδα και τον μοιρολόγησε σαν Ψαριανό όπως γράφει ο καθηγητής Βασίλης Ασημομύτης. Θυμήθηκε τη συνεργασίες τους, την ευλογία που έδωσε στη μητέρα του ως μοναχή και το τελευταίο σιγίλιο, όπου τον τιμούσε ως ευεργέτη με τα παρακάτω λόγια «τη αρτισυστάτω ταύτη σχολή (εννοώντας τη Συνασού της Καππαδοκίας) παρά της γενναιότητος του φιλογενούς και φιλοκάλου ανδρός κυρίου Ιωάννη Βαρβάκη ώσπερ και άλλοις τοιούτοις κοινωφελέσιν ο φιλόμουσος εκείνος ανήρ δαψυλείς επεδείξατο χορηγίας»

Ο Βαρβάκης επίσης πληροφορήθηκε ότι από τις ελληνικές χώρες που πυρπολήθηκαν και λεηλατήθηκαν σύρονταν στην αιχμαλωσία κατά χιλιάδες γυναίκες και παιδιά. Έμαθε ακόμη ότι το Πατριαρχείο – ατρόμητο στο καθήκον του υπέρ του Γένους και μετά τον απαγχονισμό του Γρηγορίου – φρόντιζε μυστικά για την εξαγορά και την απελευθέρωσή τους. Έστειλε λοιπόν στο Πατριαρχείο 100 χιλιάδες ρούβλια στους πατριάρχες Ευγένιο Β' (1821-22) και στη συνέχεια στον Άνθιμο Γ' (1822-24). Παράλληλα ναύλωνε το ένα καράβι μετά το άλλο με προορισμό την Ελλάδα, φορτώνοντας οτιδήποτε χρειάζονταν οι συμπατριώτες του, από σιτηρά έως πολεμοφόδια. Τέλος ο Τσάρος μετά τον απαγχονισμό του πατριάρχη και τις φρικαλεότητες των Τούρκων και με την πίεση της κοινής γνώμης αλλά και των Ελλήνων της Ρωσίας ανάμεσα σε αυτούς και ο Βαρβάκης συμφωνεί να γίνει αυστηρή διακοίνωση προς τη Πύλη με συνέπεια να διακοπούν οι διπλωματικές σχέσεις της Τουρκίας με τη Ρωσία..

Μια τόσο περιπετειώδης ζωή όπως αυτή του Ιωάννη Βαρβάκη εύκολα χαρακτηρίζεται «μυθιστορηματική». Και όχι εντελώς άδικα, μια και περιέχει ηρωισμό, κίνδυνο, χρήμα, δόξα, ισχύ, αγωνία, νοσταλγία, απογοήτευση, αρρώστια, θάνατο - τα πάντα. Παραδόξως, όσο και εάν συναισθανόταν τη δύναμή του, η οποία διαρκώς αυξανόταν σε ευθεία αναλογία με τα πλούτη του, ο Ιωάννης Βαρβάκης ουδέποτε αναμίχθηκε άμεσα στην πολιτική. Αυτό είναι μια καταφανής αντίφαση, καθώς ένας άνθρωπος που είχε τις αντιλήψεις ενός επιχειρηματία και εμπόρου π.χ., για την εκμετάλλευση της αλιείας, διαθέτοντας και την απαιτούμενη πυγμή για να τις εφαρμόσει, παρέμενε ιδεολογικά ανεξάρτητος και ηθικά σταθερός+.

Ήταν ένας αντι-ήρωας. Εάν υποθέσουμε ότι η αμαρτωλή φάση της ζωής του Βαρβάκη ήταν η δράση του ως πειρατή κατά τα νεανικά του χρόνια, το υπόλοιπο του βίου του ήταν απελπιστικά ενάρετο: πακτωλοί χρημάτων έρρεαν στο θησαυροφυλάκιό του όσο η Ευρώπη απολάμβανε το χαβιάρι του Αστραχάν, ενώ ο ίδιος έχτιζε εκκλησίες, σχολεία, νοσοκομεία και χρηματοδοτούσε δημόσια έργα που ακόμη και οι ίδιοι οι τσάροι της Ρωσίας αποτύγχαναν συστηματικά να ολοκληρώσουν.

Η μανία του να σκορπά τα ρούβλια, τα γρόσια και τα τάλιρα για κοινωφελείς σκοπούς στη Ρωσία και την Ελλάδα παραμένει ανεξήγητη - και εντελώς αταίριαστη με τη νοοτροπία κάποιου που υπήρξε πειρατής των θαλασσών. Οι κάτοικοι του Αστραχάν -και όχι μόνο- εξακολουθούν ακόμη και σήμερα να πίνουν νερό στο όνομά του. Ποιο ήταν το πραγματικό του κίνητρο; Γιατί φερόταν στην περιουσία του σαν να είχε τύψεις που τη δημιούργησε, σαν να μην ήταν δική του; Είναι ερωτήματα που πιθανόν να γεννιούνταν άμεσα αν όλα αυτά συνέβαιναν σήμερα.

Οι αγαθοί και καλοπροαίρετοι ήρωες σπάνια είναι αληθινοί και πραγματικοί, ιδιαίτερα υπό τη σύγχρονη οπτική. Καθόλου τυχαία λοιπόν θεωρώ ότι στην ταινία του ο Γιάννης Σμαραγδής στήνει μια κινηματογραφική ονειροφантаσία, παρουσιάζει μια σημαδιακή συνάντηση του Βαρβάκη με τον Θεό, ο οποίος για την περίπτωση παίρνει τη μορφή ενός γενειοφόρου άντρα.

Ο ογδοντάχρονος ευεργέτης, ο οποίος είχε καταθέσει στο ταμείο του Αγώνα ένα τεράστιο κομμάτι της περιουσίας του και της ζωής του στο τέλος μάλλον απογοητευμένος από τις πολιτικές καταστάσεις στην Ελλάδα αποσύρθηκε στη Ζάκυνθο και απλώς πέθανε μόνος και δύσκολα θα υπέθετε κάποιος ότι έφυγε ικανοποιημένος. Παρ' όλα αυτά, πρόλαβε να συντάξει τη διαθήκη του, με την οποία κληροδοτούσε επιπλέον 300.000 ρούβλια στο ελληνικό έθνος. Ο Ιωάννης Βαρβάκης δεν επέτρεψε στην καχυποψία και την έχθρα με τους Έλληνες πολιτικούς να νικήσουν τη μεγαλοψυχία και τον πατριωτισμό του. Οι επίγονοί του, δηλαδή οι επίδοξοι «μεγάλοι ευεργέτες» της σημερινής Ελλάδας, πιθανότατα, θα είχαν λιποψυχήσει πολύ νωρίτερα.